

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

A.N.QULİYEVƏ

Azərbaycan Dillər Universiteti

XX ƏSR MODERNİST ƏDƏBİYYATININ QABRIEL QARŞIA MARKESİN YARADICILIĞINA TƏSİRİ

Q.Markes yaradıcılığını tədqiq edənlərin demək olar ki, heç birisi tanınmış ingilis yazıçısı Virciniya Vulfun Q.Markesin fantastik realizminə təsirindən ətraflı söz açmağı nədənsə lazım bilməyib. Halbuki, Kolumbiyalı ədib, qərribə də olsa özü bunu etiraf etməyi gərəkli sayır. Q.Markes rus-latın amerikaçılarla söhbətində xüsusi olaraq bu məsələnin üstündə dayanır: "Bir qərribə təsiri də erz eləyim. Zərrəcə şübhəm yoxdur ki, o təsir əlbəttə ki olub. Halbuki heç bir tənqidçi indiyəcən onu sezməyib, sezibse də fərqi nə varmayıb. *(Rus ispanşünası V.Zemskov sonradan Q.Markes yaradıcılığından danışanda V.Vulfun Q.Markes sənətinə təsirindən ötürü də olsa danışmağı özünə borc bilir – A.Q.)*

"...Bəli, söhbət Virciniya Vulfun təsirindən gedir. V.Vulfun özünəməxsus, heyrətamiz bir dünya duyumu vardır; onda olan bu keyfiyyətlər, xüsusilə də V.Vulfdakı kəskin zaman duyumu mənə yazmaqda çox köməklik göstərmiş..." *(Garsia Marques Gabriel. Obra periodistica de Europa y America, Barcelona, 1983. səh. 274-275)*

V.Vulf özünün "Yazılmamış roman" əsərinin axırında belə yazırdı: "Həyat sirrli bir şeydir, elə bu səbəbdən də gözlənilməzdir". *(B.Вулф. «Избранное» Художественная литература. 1989. стр. 514)*. Başqa bir

məşhur əsərində "Qırqovul ovu" romanında isə oxucu hansısa bir fantastik yuxular, xatirələr, qarabasmalar şüurları dünyaya düşür. Bu həm də güclü ehtiraslar, sarsıntılar, komplekslər, günahlar aləmidir. Kim deyə bilər ki, Q.Markesin "Yüz ilin tənhalığı"nda rast gəldiyimiz hisslər, keçidlər və insan ömrünün müxtəlif halları məhz V.Vulfdan qaynaqlanmayıb, yaxud da həmin ingilis yazıçısından təsirlənməyib. V.Vulfun gündəliklərində yaradıcılıq, ədəbiyyat, xüsusilə də onun "Missis Delouey" romanı barəsində çoxlu qeydlər mövcuddur... "Bu kitabda mənim yerimə yetirəcəyim vəzifələr çoxdur – həyat və ölümü, ağılı və dəliliyi, mövcud olan sosial sistemi təsvir etmək istəyirəm... Yaddaş şıltaq şeydir, heç bir məntiqə tabe olmur. Yaddaş çox tez-tez qayda-qanuna, hətta tarixə qarşı üsyana qalxır. Bəzən bu kitabda astronomik zaman deyil, assosiativ, daxili zaman işləyir..." (*Вспоминания Вулф. «Избранное» М.Художественная литература 1989 г. 9*)

Bizcə Q.Markes böyük ingilis yazıçısından çoxqatlı olmağı, assosiativliyi, hətta süjet-fəbula ustalığını da öyrənmiş kimidir. V.Vulf öz əsərlərində, xüsusilə də "Missis Delouey" romanında adi, əhəmiyyətsiz görünən xırdalıqlar, qıraqdakı boş, mənasız sayılan şeylər üstündə xarakteri açan qatlar qurur. Bütövlükdə isə dünyanın ümumi mənzərəsi alınır. Q.Markesin "Yüz ilin tənhalığı" romanında gördüyümüz hisslərin, ayrıntıların, duyumların, güclə seziləcək kinayənin qarışığından V.Vulfun əsərində olduğu kimi ətraf mühitin mənzərəsi, bəşər cinsindən asılı olmayan Varlıq - Zamanın portreti yaranmış olur. V.Vulfun digər bir romanında – "Mayaka doğru" əsərindəki qəhrəmanlar romana mifoloji ədəbiyyatın elementlərini gətirir. Bunlar insanlar, xarakterlər deyil, büt qədər mücərrəd mahiyyət daşıyan elementlərdir. Məsələn - Ev, Zaman, Yaddaş, Dəniz, Mayak və sairə ... Əlbəttə ki, bu yerdə Q.Markesin az qala bütün yaradıcılığı boyu fikirləşdiyi və yazdığı, onun qələmində demək olar ki, mifə çevrilmiş Ev obrazını xatırlamış oluruq. Bəllidir ki, "Yüz ilin tənhalığı" romanının özülündə Q.Markesin hələ ötən əsrin demək olar ki,

tənhalığı” romanının özülündə Q.Markesin hələ ötən əsrin demək olar ki, ortalarından başladığı, neçə dəftər qeydlər topladığı, qaralama şəklində üstündə çalışdığı “Ev” adlı əsərin konturları dayanır. V.Vulf Ev məfhumunu demək olar ki, özgə cürə anlayır. V.Vulfun təsvir etdiyi ev nəhəng şəhərin səs-küyündən uzaq yerləşir. O Ev küləklərin ağuşundadır, divarlarının kağızı, rəflərdəki kitablar nəmdən kif alıb... ən başlıcası odur ki, bu Evin, orada yaşayanların qəlbi ilə həmahəng vuran, onların ehtirasları, təbəssümləri, hiçqırıqları ilə birləşik, dalğaların, ziyafətlərin, piçiltuların havası ilə nəfəs alan, insanların təklik və tənhalığına ortaq olan bir ruhu mövcuddur. Əsərin ikinci hissəsi - “Zaman keçir” adlanır. O hissədə oxucu Evin fiziki baxımdan sönməsi ilə bərabər, onun mənəvi kasadlığa düşər olduğuna da inanır. Romanda Azman barədə söhbət gedir... Bizim fikrimizcə, indicə V.Vulfun “Ev” romanı barədə dediklərimiz Q.Markesin “Yüz ilin tənhalığı”na bilavasitə aid oluna bilər. Heç şübhəsiz ki, Q.Markesin əsərində də qəhrəman həm sujeti, nəsiləri, həm də Zamanı özündə daşımağı bacaran məhz Buendiaların Evidir. Görünür, Q.Markes də Evə məhz böyük ingilis yazıçısının baxdığı pəncərədən baxır. Hər halda V.Vulfun təsiri açıq-aydın sezilməkdədir. Missis Delouey romanında V.Vulf Septimus Smit adında bir obraz yaradıbdır. Heç şübhəsiz, bir yazıçı kimi V.Vulf hiss etməmiş deyildi ki, artıq insanlar get-gedə daha artıq təcrid olunmaqdadır. Təklik-Tənhalıq bir xəstəlik kimi cəmiyyətin canına-qanına işləməkdədir. İnsanların əksəri qəmli, kədərli əhatə olunub, qüسسə içərisindədir, özlərini çıxılmaz vəziyyətdə, dünyada artıq sayırlar. Texnika gündən-günə inkişaf edir, okeanın bu tayından o tayına, dünyanın bir başından o biri başına getmək nə qədər asanlaşsa da, istər maşınlar, təyyarələr, ya qatarlar, V.Vulfun fikrinə görə, yalnız vasitələrdir, insanlar arasında mənəvi yaxınlıq, daha doğrusu məhrəmlik məsafədən, yaxın-uzaqlıqdan asılı olmayaraq yalnız mənəvi saflıq nəticəsində mümkündür. Septimus Smit müharibədə, kontuziya almış, düşüncəsində pozuqluq özünü göstərən bir insandır. Missis Delouey romanında hərbin sınıq-salxaq

düşüncə sahibinə çevirdiyi Septimus Smit vəziyyətdən çıxış yolunu yalnız intihar etməkdə görür. Fəqət, V.Vulfun əqidəsinə görə, təkcə Septimus Smitin deyil, bir toplumun belə ölümü, dünyanın ümumi ahənginə xələl gətirmək gücündə deyil. Düzdür dünyada hər şey bir birinə bağlıdır, əlaqəlidir, heç nə təsadüfən yaranmır. "Missis Delouey"də həyatın sevinci ölümün özünə belə qalib gəlir. Əksinə, Septimus Smitin intiharından sonra əsərin digər qəhrəmanları, elə bil həyatın bəzi həqiqətlərini yenidən, köklü şəkildə dərk edir, hətta özlərini yenidən tanıyırlar. Həyat öz axarı ilə davam etməkdədir. Təsadüfi deyil ki, V.Vulfun həmin romanı sonluqsuzdur, yəni romanın sonu, onun başlanğıcı kimi səslənir. "O həmin qızı gördü..." Və yaqın ki, həyat, eləcə bitmiş hesab elədiyimiz yerdə başlayacaqdır.

Bir zaman Q.Markes jurnalistika sahəsində yazılarını "Septimus" imzası ilə çap etdirirdi. Əlbəttə ki, Q.Markes bu imzanı V.Vulfun "Missis Delouey" romanındakı müharibənin mənəvi cəhətdən şikəst elədiyi obrazın adından götürmüşdü. V.Vulfun romanında Septimus öz danışığında və davranışında sərhəd, qoruq-yasaq bilmədiyi kimi, Q.Markes də özünün qəzet yazılarında tamamilə asudə idi, heç nədən çəkinmir, ölkənin həyatında baş verən hadisələri öz bildiyi kimi yozur, hətta çox şeyin emosional tərzdə şərhini verirdi. Kolumbiyanın ən ucqar əyalətində baş verən ən kiçik hadisələrin izahında, beynəlxalq mövzudan bəhs edən yazılarında, İdmana dair icmallarında, hətta atom bombasının dəhşətlərini açan məqalələrində belə Q.Markesin qələmi və istedadı öz azad yorumundan, cəlqün etiraflardan uzaq düşmür.

Görkəmli Peru yazıçısı Manuel Skorsa müsahibələrinin birində İrland yazıçısının müasir bədii düzgün tərzə haqqında belə deyirdi: "...müasir dövrdə macərəyə o qədər də meydan yoxdur. Odur ki, C.Coysdan sonra roman janrında elə bil ki, iflic vəziyyəti hökm sürür. Baxmayaraq ki, "Uliss" romanında qəhrəman çox az danışır. Bekketdə isə demək olar ki, heç nə danışılmır..." "Yeni roman" deyilən əsərlərdə təxminən

əlli səhifədə stəkanın masa üstündən necə düşdüyü təsvir olunur...”
(*Писатели Латинской Америки о литературе М.Радуга . 145*)

XX əsr modernist ədəbiyyatın ən görkəmli nümayəndələrindən sayılan Marsel Prust təkcə fransız ədəbiyyatına deyil, dünya nəsrinə də kifayət qədər təsir göstərmişdir. M.Skorsanın dediyi əslində ilk növbədə M.Prustun yaradıcılığına şamil oluna bilər. “Əlli səhifədə stəkanın masa üstündən necə düşdüyü...” deyil, M.Prustda, daha dəqiq desək, onun on beş kitabdan ibarət olan “İtirilmiş vaxtın sorasında” adlı romanında M.Prust bir baxışın, yaxından gördüyü bir sifət cizgisinin, yaxud da bir qoxunun yaratdığı anımlara səhifələr həsr eləyir. Elə bil M.Prustun romanında Zaman dondurulur və sonradan yavaş-yavaş əriməyə başlayır. M.Prust yaradıcılığında zahiri ələm demək olar ki, obyektiv realıqdan uzaqdır. Gerçəklik, özü də nə vaxtsa yaşanmış gerçəklik, roman gəhrəmanı Marselin şüurunda güzgü kimi əks olunur və “düşüncə axını” kimi təqdim edilir. M.Prustda da “Zaman” meyarı dəyişkendir, - gah ötüb gedən keçmişə üz tutur, gah da çox irəliyə qaçır. Yazıçı gerçəkliyin yox, Fikrin arxasınca düşüb gedir. İnsan fikrinin müəyyən səmti və əbədi istiqaməti isə yoxdur. Prust belə yazırdı: “...uzaq keçmişdən nə qalıb? Demək olar ki, heç nə ..ancaq, zərif, yaşarı, əllə toxunula bilməyən, davamlı, doğru-düzgün dadlar və qoxular.... Bunlarda hələ də zaman özünü biruzə verəcək, gözlədəcek, ümidvar edəcək..... xatirələrin nəhəng xanimamını... yaşadacaqdır...” (*О.В.Ловцова. » литература Франции. (1917- 1065) Изд. Высшая школа. М 1966, с 13*) M.Prustun birbaşa Q.Markes yaradıcılığına təsirini sübütə yetirən ayrıntılar, yaxud motivlər yox dərəcəsindədir. Öz mühasibələrində, yaxud qeydlərinin heç birində (*hər halda biz heç yerdə buna rast gəlməmişik*) Q.Markes M.Prustun adını çəkmir. Ola bilməz ki, Q.Markes M.Prustun yaradıcılığı ilə tanış olmasın, “İtirilmiş vaxtın sorasında” adlı romanından heç olmasa bir neçə kitabı oxumasın... Axı, Q.Markes yaradıcılığında xüsusən də “Yüz ilin tənhalığı”nda, Avropanın modernist ədəbiyyatında bizim filrimizcə, ilk

belə "zaman sərbəstliyinə" aludə olan Marsei Prustdan gələn motivlər çoxdur. Ləp M.Prustu oxumasa da (buna heç cürə inanmaq olmaz) Prustun bilavasitə təsir göstərdiyi yazıçıları mütaliə etməsiylə bu təsir ötürülə bilər. İsrar etməsək də, "Yüz ilin tənhalığı"ndakı Zaman sərbəstliyi, iylərin-qoxuların, hansısa bir əşyanın doğurduğu anımlar demək olar ki, roman boyunca səpələnibdir". Prusti xatırladır.

Ümumiyyətlə, "Yüz ilin tənhalığı" romanı bəzən elə təəssürat oyadır ki, ancaq bu vaxta qədər məlum olan ədəbi ştamlar əsasında yazılıb və burda XX əsr modernist ədəbiyyatına məxsus meyllər – freydizmdən tutmuş mifoloji motivə kimi hər biri özünü göstərir. Zahirən burda həm incest, həm edip kompleksi, alın yazısı, arxetiplər, həm də mif obrazlar vardır. Ancaq, bunları hərəkətə gətirən, bir-birinə çulğalaşdırən sirli-sehirli, qüdrətli bir yazıçı təxəyyülüdür. Modernist ədəbiyyatın bir çox ünsiyyətlərini özündə əks etdirən "Yüz ilin tənhalığı" romanında həm də ekzistensialist nəsrin güclü nəfəsi duyulmaqdadır. Heç şübhəsiz ki, bu baxımdan Q.Markesə J.P. Sartrın, xüsusən də Alber Kamyunun təsiri açıq-aşkar olmuşdur. A.Kamyuda konkret sujet V.Zemskovun təbirincə desək, "çoxmənalı fəlsəfi radiasiya" təsiri bağışlayırsa, Q.Markesdə bu çoxmənalı fəlsəfi yük elə bil qəsdən azaldılır. Ancaq, Q.Markesin yazıçı kimi böyüklüyü ondadır ki, "Yüz ilin tənhalığı"nda fəlsəfi sujet qatı az qala necə dəyərlər, adi oxucu gözü ilə görünməsə də, məhz Q.Markesə məxsus fəlsəfi mündəricə onun hər cümləsində, hər münasibətində gizlənilib. Daha doğrusu, "Yüz ilin tənhalığı" romanında fəlsəfi mənarın, bizim fikrimizcə, yalnız izi, ləpəri görünməkdədir. Ölümə, itkiyə həyatda hər bir kəsin yetəcəyi ən real fəlsəfi hikmətin zirvəsi kimi münasibət bəsləyən, digər tərəfdənse ölümü ən adi, hər addımda rast gəldiyimiz həqiqətin bir üzü kimi görməyi lazım bilən Q.Markes yaradıcılığının sonrakı mərhələsində roman janrına da əvvəlkindən xeyli fərqli münasibət bəsləyirdi. Q.Markes romanda təsvirçiliyin demək olar ki, əleyhinədir." ...Müharibəni təsvir edən romanda, açığını deyim ki, mənə,

eləcə də oxucunun şüuruna döyüşdən sonra meydana qalaqlanan cəsədlər təsir göstərmir. Əksinə, hələ diri olan, ancaq qorxudan soyuq tər basmış adamlar məni daha çox maraqlandırır..." (*Garcia Marques Gabriel. Obra periodistica de Europa y America. Barcelona. 1983. səh. 765*).

(İstər-istəməz müqəddəs Qurani-Kərimdən belə bir ayəni xatırlayıq... «düşmən atlılarını görəndə bizim möminlərin kürəyindən çıxan soyuq tərə and olsun...»)

Q.Markes Mario Lyosa ilə söhbətində də müasir nəsrin, onun fikrinə, bu köklü məsələsinə - yəni təsir probleminə toxunmağı özünə borc bilir: "Mən uşaqlıqda da bir bəd xəbər eşitdimmi, xəbərin özü məni demək olar ki, çox az maraqlandırır, onsuz da mən o hadisə anında orda olmamışam, deməli o hadisənin sarsıntısını bütövlükdə yaşamağa qadir deyildim: həmin hadisənin məndə olsa olsa əks-sədası yaşaya bilərdi... odur ki, bu barədə mənim qəti fikrim belədir, - məsələnin, düzünü axtarsan, vətəndaş müharibəsi dövründə ölənlərin sayından daha çox, məni həmin qırğının, kor qoyduğu Kolumbiyanın yaşayış məskənlərində salamat qalan insanlara o qırğının göstərdiyi təsir və dəhşətli yaddaş daha artıq maraqlandırır..." (*G.G.Marguez - M.V.Liosa. La novela en la America latina/ Diologo. P. 46-47*).

Yəni Markesin fikrinə, dünyanın bəlaya, zorakılığa düşər olduğu an deyil, onun acı nəticələri barədə düşünmək gərəkdir. Q.Q.Markesin ona qədərki modernist ədəbiyyatdan fərqi də ondan ibarətdir ki, o nəticədə səbəbi arayıb-axtarır, yadlıq, tənhalıq, zorakılıq motivlərini üzə çıxarıb, onları aradan qaldırmağı düşündür...

Rəyçi: Qorxmaz QULİYEV,
filologiya elmləri doktoru professor

РЕЗЮМЕ

В статье речь идет о художественном отражении социально-исторического этапа в произведениях Г.Г.Маркеса, который начав с попыток нарисовать конкретные приметы окружающего мира своей страны, в дальнейшем смог создать единого и обобщенного видения всей действительности Латинской Америки.

Статья предназначена и может быть интересна для широкого круга читателей, для студентов и преподавателей филологических факультетов, интересующихся творчеством Г.Г.Маркеса, а также всей Латино-американской литературой.

SUMMARU

This article is about the realation of his temporary in the creation of the great writer Q.Q.Markes.

This article may have interesting the students, teacher of literatures and scientific researchers.

ƏDƏBİYYAT

1. Вирджиния Вулф. «Избранное» М. Художественная литература. 1989, стр. 514
2. Yenə orada. səh. 9.
3. Писатели Латинской Америки о литературе М.Радуга . стр. 145
4. О.В.Ловцова.» Литература Франции. (1917- 1065) Изд. Высшая школа. М 1966, стр. 13
5. Garsia Marques Gabriel. Obra periodistica De Europa y America. Barcelona.1983. səh. 765.
6. G.G.Marguez – M.V.Liosa. La novela en la America latina/ Diologo. p. 46-47